

Etyczny wymiar czasu wolnego – wybrane aspekty

Magdalena Ickiewicz-Sawicka 

Politechnika Białostocka, Wydział Inżynierii Zarządzania

e-mail: m.ickiewicz@pb.edu.pl

Streszczenie

Etyczny wymiar czasu wolnego sytuuje się w kategoriach wielu dyscyplin naukowych. W niniejszym artykule zostały zamieszczone rozważania na temat relacji pomiędzy fenomenem czasu a szczególnie kategorii czasu wolnego a etyką (etycznym wykorzystywaniem czasu wolnego). Analiza oscyluje wokół etyki, analizowanej w kontekście filozofii klasycznej a także socjologii oraz nauk o zarządzaniu i jakości. Celem pracy jest ukazanie czytelnikowi różnych koncepcji czasu w kontekście etycznych aspektów związanych z jego wykorzystywaniem, zwłaszcza zaś z etycznym spożytkowaniem czasu wolnego. W pracy zastosowano następujące metody badawcze: badania literatury przedmiotu pod kątem analizy filozoficznej, etycznej a także zagadnień dotyczących uniwersalnych wartości związanych z kategorią czasu i etyki. Wynikiem dokonanej analizy było pozytywne skonfirmowanie pytań badawczych takich jak: W jakim stopniu zasady etyki wpływają na wykorzystywanie czasu wolnego? oraz: Jakie istnieją teoretyczne powiązania pomiędzy etyką a czasem? Zatem na podstawie rekapitulacji wybranej literatury przedmiotu stwierdzono, że zasady etyki w znacznym stopniu wpływają na wykorzystanie czasu wolnego a teoretyczne powiązania pomiędzy etyką i czasem były przedmiotem rozważań począwszy od koncepcji czasu w dziełach Arystotelesa, Platona a następnie Newtona, Kanta czy Heideggera aż do współczesnych koncepcji etycznego wykorzystywania czasu (zwłaszcza czasu wolnego) w zarządzaniu.

Słowa kluczowe

czas, czas wolny, etyka, filozofia, analiza teoretyczna, zarządzanie czasem

Wstęp

Problematyka czasu, w szczególności czasu wolnego, pozostaje nieustannie w kręgu zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, począwszy od fizyki poprzez

biologię (np. długość ludzkiego życia matematykę po nauki społeczne, takie jak filozofia, socjologia [Kłosowska, 2006, s. 150-170], psychologia, prawo (np. terminy w prawie cywilnym) czy zarządzanie. Człowiek na przestrzeni dziejów zawsze był zanurzony w czasie, wręcz uwikłany w jego determinujące wszystko i wszystkich koła czasu i przestrzeni, niezależnie od epoki, w której funkcjonował czy dominujących w niej koncepcji filozoficznych związanych z postrzeganiem tego zjawiska. W związku z tym czas był od początku rozwoju ludzkości w kręgu zainteresowania filozofii, a tym samym etyki, która jest jej integralną częścią. Zatem czas, przede wszystkim czas wolny, był zawsze postrzegany przez etyków jako źródło rozwoju i postępu zarówno moralnego, jak i technologicznego [Dyke, 2003]. Pod warunkiem jednak, że był on wykorzystywany w wartościowy sposób. Ponadto etyka i czas związane były z życiem człowieka, choć jak podkreśla Teresa Olearczyk każde z nich ma inne znaczenie, to jednak wzajemnie się implikują. Czas istnieje niezależnie od człowieka, etyka natomiast jest kategorią, którą odnosi się do człowieka, jego działań, zachowań, które z kolei dokonują się w czasie [Olearczyk, 2004, s. 96]. W znaczeniu wartościującym (normatywnym) zaś etyka odnosi się do określonego zespołu wartości, norm, ocen i zachowań uznawanych za właściwe z punktu widzenia określonego ideału etycznego [Hare, 1981]. W niniejszym artykule podjęto próbę zbadania relacji etyki z czasem, stawiając następujące pytania: W jakim stopniu zasady etyki wpływają na wykorzystywanie czasu wolnego? oraz: Jakie istnieją teoretyczne powiązania pomiędzy etyką a czasem?

1. Pojęcie czasu – ujęcie filozoficzne

Fizyczne pojęcie czasu obejmuje wielkość służącą chronologicznemu szeregowaniu zdarzeń, zaś tzw. czas własny określa teoria względności, według której „czas odmierzany przez poruszający się zegar idealny, który mierzyłby czas kolejno w inercjalnych układach odniesienia, w których by chwilowo spoczywał” [<https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/teorie%20czasu;1.html>, 19.01.2021]. Teorią względności zajmuje się dział fizyki współczesnej i bada on podstawowe właściwości przebiegu procesów czasowo-przestrzennych. Starożytny filozof grecki Arystoteles w swoim dziele „Fizyka” określił czas jako ilość ruchu ze względu na „przed i po” [Wróblewski, 2007, s. 28–33]. Ponadto był on pierwszym myślicielem, który podjął się teoretycznego opracowania zagadnienia czasu, stwierdzając, że jeśli czas jest miarą, to musi istnieć ktoś, kto będzie używał go w tej funkcji. Musi mianowicie istnieć mierząca zmianę czasu dusza [Aristotle, 1984]. Innymi słowy, bez obserwatora czas nie istniałby w ogóle [Arystoteles, 1968, s. 146]. Poza tym za pomocą myśli Arystotelesa paradygmat filozofii i nauki otrzymuje w jej postaci idealne narzędzie,

które umożliwiło w ogóle realizację projektu metafizyki dzięki ogromnemu wysiłkowi ścisłego skatalogowania całości bytu [Strzelecki, 2017, s. 101].

Fizyka wyjaśnia świat materii, filozofia – zwłaszcza etyka – posługuje się symbolami, insygniami, a *differentia specifica* fenomenu czasu pozostaje w tej konfiguracji swoistą przestrzenną metaforą „ustępującą niekiedy mitycznemu wyobrażeniu czasu jako ogarniającego wszystko i wszystko pochłaniającego żywiołu, spersonifikowanego w przerażającym obrazie pożerającego własne dzieci Kronosa” [Strzelecki, 2017, s. 96]. W takim ujęciu czas dotyka każdej jednostki ludzkiej, która jednocześnie w nim pozostaje i przemija [Strzelecki, 2017, s. 101]. Zatem, jak stwierdza Platon, czas określa ruchomy obraz wieczności, a wieczność z kolei była analizowana w filozofii wszesnochrześcijańskiej jako pojęcie nieokreślonego boskiego bytu zamkniętego w tajemnicy Trójcy Świętej. Czas w średniowieczu to swoista przestrzeń między niebem a ziemią. W tym ujęciu pozostaje on jedynie formą przechodnią, która ma prowadzić do życia w wieczności.

Tę myśl kontynuuje w renesansie Isaac Newton, traktując czas jako absolutny, jednostajny, niezależny byt [Nierodka, 2010, s. 91]. Z kolei Immanuel Kant „analizuje sposób, w jaki umysł dochodzi w akcie spostrzegania do przeciwstawiania sobie przedmiotu spostrzeganego, tak więc zajmuje się zagadnieniem konstytucji przedmiotu spostrzeżenia. Analiza ta wykazuje udział tzw. form przestrzenno-czasowych i pojęć w tworzeniu się przedmiotu spostrzeżenia” [Ajdukiewicz, 1983, s. 61]. Kant zwraca uwagę na subiektywny charakter przytoczonych powyżej form i pojęć, „zatem już sam sposób kształtowania się przedmiotu spostrzeżenia służy Kantowi jako konstrukt umysłu” i nie istnieje naprawdę [Ajdukiewicz, 1983, s. 61]. Filozof wyraźnie wskazuje, że czas to wytwór umysłu. Natomiast Martin Heidegger stwierdza, że czas to narzędzie, które spełnia swoją funkcję, kiedy dopasowuje się do ręki, stanowi jej przedłużenie, kiedy nie powoduje trudności w użytkowaniu i niejako spaja się z ręką. Wówczas pytanie o istotę czasu przywraca „czas uwadze, a tym samym wyrwa go z roli dobrze funkcjonującego narzędzia” [Heidegger, 1994, s. 96-98].

Metafizyka, którą znakomicie opisuje Martin Heidegger, proponuje koncepcję obecnego bytu, przekładając to rozumienie także na fenomen czasu: „obecności (*Vorhandenheit*) bytu odpowiada współczesność określająca ten byt. Byt obecny, byt metafizyki, pozostaje doskonale statyczną aktualnością. Owo redukcjonistyczne rozumienie bytu ma szczególnie dramatyczne konsekwencje dla rozumienia człowieczeństwa” [Strzelecki, 2017, s. 101].

Trzy antyczne kategorie opisujące czas: *chronos* (następstwo, kolejność, występowanie po sobie zjawisk i zdarzeń; przedmiot badań chronologii) [Bielawski, 2014; Proszak, Szklarska, 2014], *aion* (trwanie) i *kairos* (odpowiedni moment, pora) sta-

nowią zarówno jego istotę, jaki i przedmiot rozważań na temat etycznego postrzegania czasu, ze szczególnym uwzględnieniem czasu wolnego. W kategoriach etycznych, na podstawie ujęcia czasu przez Platona [Platon, 1987], najistotniejszą kategorią jest właśnie *kairos*, czyli „ten oto czas”, ten „właściwy” czas, czyli odpowiedni moment do działania, stworzony przez okazję i niepowtarzalny, przemijający okoliczności [Strzelecki, 2017, s. 101].

W ten oto sposób „właściwy czas” (*kairos*) pozostaje jednocześnie zobowiązaniem, aby „owa chwila” stała się etycznym wręcz deontologicznym obowiązkiem („to, co powinno być”), jednak z zastrzeżeniem istnienia wątków konsekwencjalizmu. W tej konfiguracji greckie pojmowanie czasu staje się jakoby myśleniem etycznym, ale osadzonym w nieuniknionej chronologii „boleśnie” determinującej czas. W takim układzie znajduje się każdy człowiek, który z natury rzeczy nie jest bytem statycznym, ale pozostaje w otwartej, ruchomej przestrzeni i jeśli nie ograniczają go ułomności fizyczne, jest gotowy do działania. Innymi słowy, dynamiczne istnienie jednostki ludzkiej jest jakoby z natury rzeczy wpisany w jej wszechświat. Więcej, jak pokazuje metafizyka Martina Heideggera, etyczność odznacza się zawsze temporalnym rysem uzależnionym od warunków zewnętrznych. Ponadto otwiera to możliwości „odniesienia do inności, którą w tradycyjnej perspektywie metafizycznej znosi zarówno obojętny charakter chronologicznej sekwencji, jak i wznoszący się na fundamencie tej sekwencji, obejmujący wszystko w jednej zrównującej perspektywie poznawczej, metafizyczny katalog bytu” [Strzelecki, 2017, s. 101].

Etyka zanurzona w czasie i czas zatopiony w etyce w pełni uwypuklają swoje związki tylko wówczas, gdy zostają odniesione do realnego świata i dotyczą jednej konkretnej chwili [Czerniawska i Szydło, 2020a, 2020b]. Chwila ta zaś jest jedyna i niepowtarzalna i otwiera w ten sposób okazję do działania, zaś indywidualne, subiektywne działanie powinno stanowić z kolei etyczny nakaz, który decyduje o wadze czynu; człowiek zaś jako wolna istota decyduje o tym, w jakim stopniu czyn ten będzie zgodny z wyznawanymi wartościami.

2. Charakterystyka czasu wolnego – refleksja etyczno-socjologiczna

Problematyka czasu, głównie czasu wolnego¹, jawi się nie tylko jako czysto teoretyczny dylemat z zakresu filozofii, lecz także jest kwestią z zakresu praktyki,

¹ Cechy czasu wolnego: czynności są podejmowane dobrowolnie, dowolność wykonania (zmienność decyzji), satysfakcjonujący charakter czynności czasu wolnego, autentyczność czynności, realizowanie własnych motywów [Rose, 2016].

a nawet codziennych powinności. W miarę rozwoju technologicznego ludzkość zyskiwała coraz więcej czasu wolnego, który należałoby pozytywnie spożytkować. W związku z tym upowszechnienie czasu wolnego otwierało możliwość na rozwój etyczny, a nawet duchowy nie tylko jednostek, lecz także większych grup społecznych. Czynny udział w sprawach pozostających poza walką o byt materialny pojawiał się stopniowo w miarę postępu technicznego, a proces ten był generowany przez czas wolny, który miał być pozytywnie wykorzystany jako podstawa tzw. „kultury ducha” [Znaniński, 2001, s. 27].

Taki sposób myślenia zakładał, że współczesny człowiek będzie dążył głównie do nieustannego postępu, podejmując twórczą (rozwijającą ludzkość) aktywność realizującą ideę „wiecznego wzrostu”, podobnie jak Immanuel Kant propagował w swoich czasach ideę „pokoju wieczystego”.

Wizję pozytywnego wykorzystania czasu wolnego w takich oto słowach ukazuje Florian Znaniński: „Najważniejsze bowiem znaczenie niebываłych zdobyczy naukowych i technicznych dzisiejszego okresu polega nawet nie na tym, że umożliwiają one usunięcie raz na zawsze z życia ludzkiego głodu, zimna, łachmanów, brudu, ciasnoty, przemęczenia pracą, większości chorób i kalectw, znacznej części przestępstw, wszelkiej „walki o byt” z niedostatku, wszelkiego poniżenia z biedy. (...) przełomową doniosłość dla dziejów ludzkości posiada raczej otwierająca się przed nią możliwość rosnącego uczestnictwa wszystkich ludzi w nieograniczonym rozwoju kultury duchowej, której szczytem i syntezą jest rozwój samego człowieka, jako osobowości kulturalnej, najwyższego i najcenniejszego z dzieł ludzkich” [Znaniński, 2001, s. 27; Kołodziej i Tomanek, 2012, s. 49].

Powyższe założenie zarówno „wiecznego postępu” (flagowy motyw modernistów i postmodernistów), jak i oświeceniowego kantowskiego „pokoju wieczystego”, został poddany „bolesnej” weryfikacji, ponieważ znaczna część ludzkości nadal nie korzysta z najnowszych zdobyczy cywilizacyjnych, a czas wolny wykorzystuje na regenerację sił fizycznych czy też korzysta z taniej, mało wysublimowanej wersji kultury popularnej (prymitywnej rozrywki przeznaczonej dla masowego odbiorcy). Natomiast kantowskiego pokoju doświadczają tylko nieliczni mieszkańcy, głównie Europy Zachodniej (nie licząc tzw. „incydentu jugosłowiańskiej wojny domowej”). Zatem założenie, że czas wolny będzie zawsze pozytywnie wykorzystany należy poddać uzasadnionej krytyce. Współczesność naznaczona przyspieszonym rozwojem technologicznym prowadzi także do negatywnego zagospodarowania nagromadzonego czasu wolnego. Nowoczesne środki komunikacji masowej, mające za założenia służyć budowaniu wspólnoty, paradoksalnie przekładają się na wzrost indywidualizmu i alienację wobec realnego świata. Pojawia się wówczas zjawisko tzw. etycznej pustki [Joas, 1996]. Powszechnie zaś wiadomo, że każda

próżnia wymaga uzupełnienia określoną treścią. Pustka wywołana nadmiarem czasu wolnego może stanowić nie szansę, lecz zagrożenie, zaś całkowitemu zanurzeniu się w wolnym czasie towarzyszy nuda i monotoność. Nadmiar czasu wolnego i towarzyszące mu zjawisko nudy może stanowić podstawę wszelkiej dewiacji, degeneracji intelektualnej i patologii społecznej [Kołodziej i Tomanek, 2012, s. 49].

Dramaturg Tennessee Williams w słynnej sztuce teatralnej pt. „Szklana menażeria” „...przedstawia młodego sprzedawcę obuwia, marzącego aby znów wybuchła wojna: jakże pięknie, prawdziwie pełne zaczęłoby się życie na oceanach, w stolicach Europy w puszczech Azji...” [Kamiński, 1965, s. 127]. Powyższy cytat odzwierciedla stan psychiczny człowieka doświadczającego jedynie monotoni życia codziennego i powtarzania tych samych czynności. Zdaniem niektórych socjologów jeśli tego rodzaju stan przedłuży się, może on doprowadzić do pogłębiającej się frustracji i rozwoju działań niepożądanych, a nawet mających charakter przestępczy. W tej kwestii należy zwrócić uwagę na pedagogikę czasu wolnego, która oprócz pozytywnych sposobów spędzania czasu wolnego wskazuje też na jego negatywne następstwa. Wśród nich wymienia się: przemoc i agresję, działalność subkultur młodzieżowych, sekt, obecność negatywnych ideologii (np. neofaszyzmu, rasizmu, ksenofobii, dyskryminacji) oraz istnienie patologii społecznych i zachowań dewiacyjnych (np. alkoholizmu, narkomanii, uzależnienia od środków masowego przekazu, głównie portali społecznościowych).

Jan Pięta w taki oto sposób przedstawia tezę na temat genezy ruchów nazistowskich: „...rozwój faszyzmu i potworności ekscesów rasistowskich wiążą się z głodem rozrywkowych niezwykłości, kompensacyjną potrzebą otrząśnięcia się z monotonnej codzienności, jakie przejawiają masy ludzkie oślepione, zdemoralizowane i wyzute z hamulców moralnych, przez polityków bez sumienia...” [Pięta, 2004, s. 128]. Denis Gabor natomiast proponuje, aby obecną eksploatację czasu wolnego określić mianem „epoki beczynności” [Nisbet, 2004; Sztompka, Kucia, 2004, s. 623], która w swoim uniwersalnym wymiarze może stanowić jedno z największych wyzwań cywilizacyjnych współczesnego świata.

Ponadto obecnie obserwuje się nieustanny wzrost konsumpcyjnego charakteru życia. Konsumpcja zaś realizuje się w pełni podczas dni wolnych, urlopów, ogólnie ujmując: w trakcie czasu wolnego. Temu rodzajowi spożytkowania czasu towarzyszy kapitalistyczny tryb gospodarki wolnorynkowej, która wręcz wymusza nieustanny obieg produkcji, dystrybucji i konsumpcji. Relacja pomiędzy wysokimi wskaźnikami nabywania i spożywania a rozwojem gospodarki jest wręcz oczywista. Prokonsumencka postawa przekłada się bezpośrednio na postawy prospołeczne [Romaniszyn, 2007].

W związku z tym problematyka czasu wolnego ukazuje dwie odmienne wersje jego spożytkowania czy wręcz konsumpcji. Z jednej strony modernizm i postęp techniczny ma wygenerować czas wolny z zastrzeżeniem jego pozytywnego zagospodarowania, z drugiej zaś ten sam czas wolny niesie poważne zagrożenia dla tego postępu. Te odmienne stanowiska rozciągają się zatem na etycznej płaszczyźnie. Dlatego też wzrost ilości czasu wolnego jest jednocześnie korzystny i niekorzystny sprzyja rozwojowi jednostki bądź go degraduje i tym samym ogranicza szansę na postęp ludzkości [Kołodziej i Tomanek, 2012, s. 49]. Ten zaś wynika z uporządkowania określonych zdarzeń, które z kolei mają swoją strukturę, kolejność i logiczne następstwa. Strategia ta odpowiada koncepcji zarządzania czasem, a źródło jej powodzenia tkwi w umiejętnym i rozsądnym wykorzystaniu każdej bieżącej chwili [Olejniczak, 2013, s. 6].

3. Etyka i czas – wzajemne relacje

W ogólnym ujęciu, zarządzanie czasem charakteryzuje się planowaniem oraz systematycznym wykonywaniem zaplanowanych zadań zmierzających do realizacji wcześniej określonego celu. Natomiast Lothar J. Seiwert przytacza następującą definicję tego pojęcia: „Zarządzanie czasem jest konsekwentnym i zorientowanym na cel stosowaniem w praktyce sprawdzonych technik pracy w taki sposób, że kierowanie samym sobą i swoim otoczeniem odbywa się bez trudu, a otrzymany do dyspozycji czas jest wykorzystany sensownie i optymalnie” [Seiwert, 1998, s. 14]. Ponadto prawidłowe określenie priorytetów znacznie zwiększa efektywność pracy i tym samym prowadzi do oszczędności w czasie. Prawidłowość ta została potwierdzona przez zasadę Pareto, która zakłada, że jedynie 20% wykonywanych zadań, wpływa na 80% osiągniętych rezultatów [Pareto, 1974]. Zatem poświęcony na dane zadanie czas powinien być wprost proporcjonalny do energii, która została zużyta na jego zagospodarowanie. Ponadto planowanie powinno także uwzględniać czas wolny. W ten sposób zostaje osiągnięty tzw. *work-life balance*, czyli równowaga pomiędzy życiem prywatnym a zawodowym.

Wymienione powyżej zasady dotyczące efektywnego zarządzania czasem (także czasem wolnym) powinny zostać wzbogacone o następujące uniwersalne wartości etyczno-moralne:

1. Odpowiedzialność – czyli gotowość odpowiedzialności za wpływ na otoczenie, gotowość do zmian (także modyfikacji związanej z czasem) oraz do wycofania się z błędnych decyzji a także wzięcia odpowiedzialności za powstałą szkodę,

2. Zaufanie – zaufanie definiuje się jako: „poddające się subiektywnej ocenie prawdopodobieństwa przekonanie, na podstawie którego jednostka (A) w konkretnej sytuacji zgadza się na zależność od jednostki (B) – osoby, instytucji, przedmiotu itp., mając poczucie względnego, określonego tym prawdopodobieństwem bezpieczeństwa, mimo że negatywne konsekwencje są możliwe.” [T. Zieliński 2012, s. 76].
3. Integracja – proces polegający na łączeniu się poszczególnych elementów w pewną całość, łączenie się ludzi lub środowisk z jakąś grupą społeczną, proces gospodarczy, w wyniku którego dochodzi do scalenia przedsiębiorstw, poszczególnych sektorów gospodarki lub gospodarek innych krajów.
4. Uczciwość – szacunek do ludzkiej własności (materialnej i niematerialnej), rzetelność w postępowaniu, zgodność z powszechnie przyjętymi zasadami i normami etycznymi,
5. Lojalność – charakteryzuje się działaniem z wcześniej ustalonymi zasadami, obowiązującym prawem czy też uzgodnieniami; może to dotyczyć zachowania względem bliskiej osoby, partnera biznesowego, pracodawcy itp. [Świątek-Barylska, 2013].
6. Sprawiedliwość – w refleksji etycznej kardynalna cnota porządkująca wybory ludzkiej woli lub normatywny punkt odniesienia dla rozumu wskazującego woli prawidłowy wybór; w refleksji społecznej treść właściwego (pożądanego) ładu wspólnotowego, ewentualnie uwzględniająca potrzeby lub preferencje jednostki lub/i grupy; [<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/sprawiedliwosc;3978497.html>, 5.03.2021; Barry, 1989].
7. Współdziałanie (kooperacja) – kooperacja stanowi współpracę określonej grupy osób na podstawie zawartej wcześniej umowy [Stępień 2011, s. 15].
8. Szacunek – stosunek do osób lub rzeczy uważanych za wartościowe i godne uznania [<https://sjp.pwn.pl/slowniki/szacunek.html>, 6.03.2021].
9. Praworządność – zasada praworządności określona także zasadą legalizmu. Zasada ta zakłada, że organy, podmioty i instytucje oraz obywatele w demokratycznym państwie prawa muszą działać wyłącznie na podstawie i w granicach obowiązującego prawa.
10. Przejrzystość (transparentność) – dostęp do wiarygodnych informacji o decyzjach oraz działaniach związanych z tymi aspektami funkcjonowania firmy, które mają związek ze społeczeństwem.
11. Etyczne zachowanie – podejmowanie i wykonywanie wszelkich decyzji w sposób uczciwy, rzetelny, wiarygodny oraz z zachowaniem zasad przeciwdziałającym korupcji. Etyczny menadżer powinien przestrzegać tajemnicy

służbowej i poufności danych, odnosić się do współpracowników z poszanowaniem godności, przekonań oraz poglądów, uczciwie wykonywać swoje obowiązki, promować przyjazną atmosferę w pracy, przeciwdziałać dyskryminacji oraz szanować prawo do odpoczynku i sposobu spędzania czasu wolnego.

Wymienione powyżej wartości zalicza się do tzw. wartości uniwersalnych czy też podstawowych, które są akceptowane jako nadrzędne reguły etyczne na całym świecie (zwłaszcza zaś w świecie biznesu) niezależnie od kultury czy religii i wynikają one z wrodzonej skłonności człowieka, inaczej są zgodne z jego naturą [Olearczyk, 2004, s. 96]. Tezę tę potwierdzają słowa Leszka Kołakowskiego, który w taki oto sposób charakteryzuje owe wartości” „są one, by tak rzec, bytami paradoksalnymi, zarazem faktycznymi i koniecznymi; faktycznymi, ponieważ po prostu zastajemy je gotowe i wiemy, że mogłyby być inne, mimo to koniecznymi, bo poznawszy je, nie możemy już uwolnić” [Olearczyk, 2004, s. 96].

W tabeli 1 zaprezentowano analizę współzależności pomiędzy określonym wartościami a antywartościami w kontekście spędzania czasu wolnego jako szansy bądź zagrożenia.

Tab. 1. Wartości w etyce w kontekście dysponowania wolnym czasem

Wartości w etyce	Antywartości w etyce	Etyczne wykorzystanie czasu wolnego	Nieetyczne wykorzystanie czasu wolnego
odpowiedzialność	pobłażliwość	szansa	zagrożenie
zaufanie	podejrzliwość	szansa	zagrożenie
integracja	dezintegracja	szansa	zagrożenie
uczciwość	falszywy, nieuczciwy	szansa	zagrożenie
lojalność	podstępny, zdrażliwy	szansa	zagrożenie
sprawiedliwość	stronniczy, uznaniowy, subiektywny	szansa	zagrożenie
współdziałanie	różnicowanie, dyspersja	szansa	zagrożenie
szacunek	pogarda	szansa	zagrożenie
praworządność	bezprawie, anomia	szansa	zagrożenie
Przejrzystość (transparentność)	ekskluzywność, tajność	szansa	zagrożenie

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie informacji zaprezentowanych w tab. 1 można zauważyć, że czas wolny niesie zarówno szanse na samodoskonalenie i odzyskiwanie pozytywnej energii, jak i zagrożenia związane z jego niewłaściwym zagospodarowaniem. Błędy

w organizowaniu wolnego czasu zaś mogą prowadzić do powstania i eskalacji nie tylko nieetycznych a wręcz przestępczych zachowań takich jak: agresja, przemoc, wykluczenie społeczne czy innych form patologii społecznych, ponieważ sposób jego spędzania ma bezpośredni wpływ nie tylko na jednostkę, ale również na całe społeczeństwo. Natomiast brak umiejętności zaplanowania czasu wolnego pozostaje z człowiekiem na całe życie i powoduje jego wyuczoną bezradność prowadzącą niekiedy do bezczynności. Silnie zakorzenione nawyki i upodobania rzutują na postawę wobec innych jak i siebie samego.

Podsumowanie

Podsumowując zaprezentowane w niniejszym tekście rozważania na temat filozoficznych (etycznych) oraz socjologicznych koncepcji czasu wolnego, należy wyraźnie stwierdzić, że zjawisko to nadal generuje wręcz fundamentalne pytania o jego istotę. Z naukowego punktu widzenia oraz w kontekście wyników przeprowadzonego przeglądu literatury, należy stwierdzić, że czas nieustannie zajmuje fizyków, historyków, antropologów, socjologów, psychologów a nade wszystko filozofów. Uzyskano odpowiedź na postawione we wstępie pytania badawcze: W jakim stopniu zasady etyki wpływają na wykorzystywanie czasu wolnego? oraz Jakie istnieją teoretyczne powiązania pomiędzy etyką a czasem? Na podstawie zaprezentowanej literatury przedmiotu wykazano, że relacje pomiędzy etyką a czasem były już analizowane w starożytności, średniowieczu, a nade wszystko w dobie oświecenia. Zajmowali się tą kwestią również nowożytni i postmodernistyczni mistrzowie filozofii (etyki). Zwracali oni szczególną uwagę na fakt, że zasady etyki w zasadniczym stopniu determinują sposób wykorzystania czasu wolnego. Niekiedy zaś wyraźnie podają określone zasady jego spożytkowania, a głównym celem etycznego podejścia do tego zjawiska jest nieustanny postęp ludzkości. Postęp, który powinien opierać się na uniwersalnych zasadach; wartościach etyczno-moralnych takich jakich jak: odpowiedzialność, przejrzystość (transparentność) sprawiedliwość, praworządność, uczciwość, lojalność, współdziałanie, integracja, szacunek, zaufanie oraz etyczne zachowanie. Wymienione powyżej wartości powinny być stosowane w relacji pomiędzy etyką a czasem.

ORCID iD

Magdalena Ickiewicz-Sawicka: <https://orcid.org/0000-0002-1833-3642>

Literatura

1. Ajdukiewicz K. (1983), *Zagadnienia i kierunki filozofii*, Czytelnik, Warszawa.
2. Aristotle (1984), *Nicomachean Ethics*, in: Barnes J., (ed.), *The Complete Works of Aristotle*, Princeton University Press, Princeton.
3. Arystoteles (1968), *Fizyka* (tłum. K. Leśniak), PWN, Warszawa.
4. Barry B. (1989), *Theories of Justice*, Berkeley.
5. Bielawski K. (2014), *Χρόνος (chronos) – καιρός (kairos) – αἰών (aion): czas dla filologa*, w: Proszak M., Szklarska A., Żymełka A. (red.), *Boska radość powtórzenia. Idea wiecznego powrotu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 63-70.
6. Czerniawska M., Szydło J. (2020a), *Conditions for Attitudes towards Native Culture, Religion and Church and Religiously Motivated Ethics*, *European Research Studies Journal* 23(4), s.123-134.
7. Czerniawska M., Szydło J. (2020b), *The Worldview and Values – Analysing Relations*, *WSEAS Transactions on Business and Economics* 17(58), pp. 594-607.
8. Drucker P.F. (2000), *Zarządzanie w XXI wieku*, Warszawa Muza S.A., Warszawa.
9. Dyke H.L. (Ed.), (2003), *Time and Ethics*, *Essays at the Intersection*.
10. Hans J. (1996), *Zasada odpowiedzialności*, Wydawnictwo Platan, Kraków.
11. Hare R.M. (1981), *Moral Thinking*, Clarendon Press, Oxford.
12. Heidegger M. (1994), *Bycie i czas* (tłum. B. Baran), PWN, Warszawa.
13. <https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/teorie%20czasu;1.html> [19.01.2021].
14. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/szacunek.html> [06.03.2021].
15. Kamiński A. (1965), *Czas wolny i jego problematyka społeczno- wychowawcza*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
16. Kłoskowska A. (2006), *Czas wolny w socjologicznej perspektywie*, w: A. Kłoskowska (red.), *Kultura masowa*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, s. 150-170.
17. Kołodziej A., Tomanek K. (2012), *Czas wolny: między autorefleksją a etyczną pustką*, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Jagielloński, *Acta Universitatis Lodzianensis Folia Sociologica*, s. 49-65.
18. Nierodka P. (2010), *Recens-Arche filozofii Józefa Bańki*, *Act a Universit a Tis Lodzianensis Folia Philosophica* 23, s. 89-101.
19. Nisbet R. (2004), *Postęp zagrożony*, w: P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lek-tury*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
20. Olearczyk T.E. (2004), *Czas a moralność – czas na moralność*, *Państwo i Społeczeństwo* IV, s. 89-99.
21. Olejniczak A. (2013), *Efektywne zarządzanie czasem – wybrane zagadnienia*, *Marketing Instytucji Naukowych i Badawczych*, Instytut Lotnictwa, s. 3-21.

22. Pareto V. (1974), *The new theories of economics*, Travaux de Sciences Sociales, s. 132-144.
23. Pięta J. (2004), *Pedagogika czasu wolnego*, Warszawa 2004.
24. Platon. (1987), *Listy* (tłum. M. Maykowska). Warszawa, PWN.
25. Romaniszyn K. (2007), *Rzecz o pracy i konsumpcji. Analiza antropologiczna*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
26. Rose J.L. (2016), *Free Time*, Princeton University Press, Princeton.
27. Seiwert L.J. (1998), *Zarządzanie czasem. Bądź Panem własnego czasu*, Wydawnictwo Placet, Warszawa.
28. Stępień B. (2011), *Międzynarodowa kooperacja gospodarcza z polskiej perspektywy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
29. Strzelecki R. (2017), *Etyka a czas*, *Kultura i Rozwój* 4(5)/101, s. 96 -102.
30. Świątek-Barylska I. (2013), *Lojalność pracowników współczesnych organizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
31. Wróblewski A.J. (2007), *Historia fizyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007, s. 28-33.
32. Zieliński T. (2012), *Zaufanie jako regulator decyzji ekonomicznych (analiza literatury)*, *Management and Business Administration. Central Europe* 4, s. 73-91.
33. Znaniński F. (2001), *Ludzie teraźniejsi a cywilizacja przyszłości*, PWN, Warszawa.

Ethical dimension of free time – selected aspects

Abstract

The ethical dimension of free time is situated in the categories of many scientific disciplines. This article presents considerations on the relationship between the phenomenon of time, and especially the category of free time, and ethics (the ethical use of free time). The analysis revolves around ethics, analyzed in the context of classical philosophy as well as sociology and management and quality sciences. The aim of the paper is to present to the reader various concepts of time in the context of ethical aspects related to its use, especially to ethical use of leisure time. The following research methods were applied in this study: literature research in terms of philosophical and ethical analysis as well as issues concerning universal values related to the category of time and ethics. As a result of the analysis, the following research questions were positively confirmed: To what extent do ethical principles influence the use of leisure time? and: What theoretical connections exist between ethics and time? Thus, on the basis of the recapitulation of the selected literature on the subject, it was concluded that the principles of ethics significantly influence the use of free

time, and the theoretical connections between ethics and time were the subject of considerations from the concept of time in the works of Aristotle, Plato and then Newton, Kant or Heidegger to the contemporary concepts of the ethical use of time (especially free time) in management.

Key words

time, free time, ethics, philosophy, theoretical analysis, time management